

ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ЯК ПСИХОЛОГІЧНОГО ФЕНОМЕНУ

Слободяник Наталія Володимирівна¹

¹ Кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії навчання ім. І. О. Синиці Інституту психології імені Г. С. Костюка Національної академії педагогічних наук України, м. Київ (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2053-0688>

UDC: 159.922.72

АНОТАЦІЯ

У статті аналізуються особливості дослідження соціального інтелекту як феномену психологічної науки. Відзначається, що дослідники все більше проявляють інтерес до конструктів, які регулюють поведінку особистості в соціумі; аналізу життя людини в конкретних соціально-економічних й історичних умовах, в тому числі соціального інтелекту особистості. Розкривається взаємозв'язок проблем, характеризуючих сучасні дослідження соціального інтелекту; виокремлюються та аналізуються основні проблеми його вивчення, серед яких – недостатня розробленість існуючих наукових підходів до дослідження соціального інтелекту, труднощі створення інструментарію для його вимірювання, складність витягу соціального інтелекту з контексту повсякденного життя людини, необхідність урахування належності вивчаємої особистості до конкретних соціальних груп і культур. А також у статті розглядаються найбільш ґрунтовні концепції соціального інтелекту, показано їх переваги та недоліки, проаналізовано причини виникнення у дослідників соціального інтелекту почуття «глухого куту».

Особлива увага приділяється питанням обмеженості основної інформації про соціальний інтелект при вивченні школярів і студентів. Відзначається, що оскільки соціальний інтелект особистості розвивається в процесі соціалізації, він якісно відрізняється на різних етапах онтогенезу.

Ключові слова : соціальний інтелект, теоретичний підхід, психологічна діагностика, емпіричне дослідження, взаємодія, особистість, поведінка, діагностичні засоби.

Постановка проблеми. Соціальна реальність нашого часу, постійне ускладнення та прискорення соціальних процесів у нашій країні, виникнення нових суспільних інститутів і нових соціальних явищ пред'являють підвищені вимоги до здібностей людини прогнозувати розвиток міжособистісних ситуацій, інтерпретувати інформацію та поведінку. Саме тому в останні десятиріччя відзначається велика увага вчених до проблеми соціального інтелекту – психологічного феномену, що забезпечує розуміння вчинків і дій людей, розуміння мовленнєвої продукції людини, а також її невербальних реакцій.

Проблема соціального інтелекту є досить дискусійною і досі немає єдиного визначення інтелекту – ця неоднозначність проявляється в дослідженнях соціального інтелекту. При визначенні соціального інтелекту

вчені - психологи стикаються з різними та значними труднощами. З того часу як в науці вперше було висунуто концепцію соціального інтелекту, увага до цього поняття постійно змінювалася. Дослідники намагалися зрозуміти специфіку цього феномену, пропонували різні шляхи його вивчення, виокремлювали різні форми інтелекту; періодично дослідження соціального інтелекту припинялися у зв'язку з невдачами при спробах визначити його межі.

Поняття «інтелект» вказує на загальнонародову належність соціального інтелекту до когнітивної сфери, а визначення «соціальний» означає в ньому активність суб'єкта в спілкуванні та соціальній взаємодії. Більшість дослідників схильні вважати соціальний інтелект здібністю, або сукупністю здібностей, тобто, пов'язаних з певною діяльністю та які є особистісним

Address for correspondence, e-mail: editpsychas@gmail.com
Copyright: © *Natalia Slobodyanik*

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

утворенням. Соціальний інтелект розглядається, передусім, як відображення суб'єкт-суб'єктних зв'язків відносин, на відміну від логічного та практичного інтелектів, які відображають сферу суб'єкт-об'єктних відносин. Він пов'язаний із соціальною поведінкою людини, взаємодією з іншими людьми (Аршанская, 2018).

У сучасній психологічній науці в останнє десятиріччя активізувався інтерес дослідників до проблеми соціального інтелекту, вивчення якого є важливим, тому що цей феномен як індивідуально-психологічна особливість особистості безпосередньо впливає на ефективність міжособистісної взаємодії. На сучасному етапі розвитку суспільства людині потрібно досить швидко реагувати на зовнішні зміни, постійно розвиватися та самоудосконалюватися, актуалізуючи свої можливості, щоб бути затребуваною.

Саме соціальний інтелект є провідним компонентом успішності включення людини в соціальне життя суспільства, становлення фахівця соціальної сфери та управління, організатора і учасника функціонування сучасних комунікативних систем та інтеракцій. Соціальний інтелект дозволяє постійно удосконалюватися, швидко адаптуватися до умов та вимог, що змінюються, глибше розуміти партнера по взаємодії та спілкуванню, прогнозувати свою поведінку. Соціальний інтелект створює сприятливі передумови для саморозкриття, самореалізації та толерантності особистості, що забезпечує актуальність вивчення цього феномену як предмету дослідження психологічної науки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема розвитку соціального інтелекту в наш час активно обговорюється в працях психологів (М. Бобнева, Ю. Ємельянов, В. Куніцина, Д. Люсін, Д. Ушаков, О. Южанінов, Р. Стернберг, Р. Селман та ін.), але предметом спеціального вивчення ця тематика стала порівняно нещодавно. Окремі питання стосовно розвитку соціального інтелекту, вивчалися в дослідженнях, близьких за значенням понять: «комунікативна компетентність» (М. Амінов, О. Кідрон, О. Коблянська, М. Молоканов, Л. Петровська, Р. Стернберг), «соціальна компетентність» (О. Бодальов, Ю. Жуков, О. Тихомиров), «соціальна обдарованість» (В. Сиск), «комунікативний потенціал» (В. Рижов, Г. Сорокоумова) (Савенкова, 2006).

У сучасній науці соціальний інтелект диференціюється від інших видів інтелекту (Ю. Бабаєва, Д. Боговяленьска, Г. Гарднер, Л. Ларіонова, О. Луньоаа, Л. Попова, М. Холодна, Д. Ушаков, В. Шадріков, В. Юркевич та ін.), та інтенсивно досліджується в межах різних наукових шкіл (М. Амінов, С. Белова, М. Бобнева, О. Бодаьов, Ю. Ємельянов, О. Іванов, Н. Князева, В. Куніцина, В. Лабунська, Д. Люсін, Л. Малишева, О. Михайлова, О. Савенков, Р. Стернберг, Д. Ушаков та ін.) (Аршанская, 20018).

Близьким але не тотожним соціальному інтелекту поняттям є емоційний інтелект, який також інтенсивно досліджується в сучасній науці (О. Айгунова, І. Андрєєва, Р. Бар-Он, І. Ветрова, С. Дерев'яно, І. Єгоров, Д. Люсін, Д. Карузо, М. Коврига, А. Комарова, Дж. Майєр, М. Манойлова, І. Мешерякова, Дж. Метьюс, О. Носенко, А. Петровська, Р. Робертс, О. Сергієнко, П. Смірнова, П. Селовей, Д. Ушаков, О. Яковлева та ін.) (Савенкова, 2006).

У наукових працях О. Бодальова, В. Дружинина, Ю. Ємельянова, М. Кашапова, М. Кубишкіної, Н. Кудрявцевої, В. Куніциної, Д. Ушакова, А. Южанінової, Дж. Гілфорда, О. Джона, С. Космитського, Н. Кентора, Г. Олпортта, В. Панової, Е. Торндайка, Р. Селмана, Р. Стернберга детально розглядається проблема формування та розвитку соціального інтелекту, аналізується його структура, функції, роль у професійній діяльності, співвідношення з академічним інтелектом (Лунова, 2009).

Виокремлення невирішених раніше частин.

Соціальний інтелект – це галузь психології, яка інтенсивно розвивається, але поки ще недостатньо розроблена особливо у порівнянні з традиційною психологією інтелекту. Існує багато теоретичних та емпіричних досліджень, однак є ціла низка невирішених питань, тому що у відомих концепціях немає однозначної відповіді на питання про природу, умови та чинники становлення соціального інтелекту. Досить важливим є системний аналіз наукового знання про соціальний інтелект, щоб узагальнити основні концепції та визначити найбільш суттєві чинники його становлення та розвитку. В сучасній психології недостатньо досліджень інтегративного та узагальнюючого характеру, оскільки наукові уявлення про зміст і структуру соціального інтелекту знахо-

дяться в процесі розвитку.

Мета статті – виокремлення основних проблем дослідження соціального інтелекту як психологічного феномену та визначення перспектив вирішення деяких з них.

Наукове обґрунтування методології дослідження. Методологією цього дослідження є теоретико-методологічний аналіз позицій вчених, осмислення, порівняння, класифікація і послідовне узагальнення основних положень наукових джерел за обраним напрямом дослідження.

Виклад основного матеріалу і результатів дослідження. Дослідники звернули увагу на проблему соціального інтелекту ще на початку 20 сторіччя. Теоретичні передумови становлення уявлень про соціальний інтелект закладені в культурно-історичній теорії психічного розвитку людини Л. Виготського, який розглядав інтелект як результат опосередкованого спілкування цінностей культури. Вивченням цього феномену займалися такі вчені як О. Конт, Е. Торндайк, Г. Олпорт, Дж. Гілфорд, Г. Айзенк та ін. Поняття «соціальний інтелект» першим у 1920 році застосував Е. Торндайк, який, на його думку, є здатністю до розуміння та управління людьми, здатністю діяти мудро в міжособистісних взаєминах (Савенкова, 2006). У своїй концепції Е. Торндайк виокремлює три види інтелекту: абстрактний – здатність розуміти абстрактні вербальні та математичні символи і здійснювати з ними дії; конкретний – здатність розуміти речі та предмети матеріального світу; соціальний інтелект – загальна здатність розуміти інших людей і діяти або робити вчинки мудро стосовно інших (Альбрехт, 2010).

У подальшому низка відомих психологів зробили внесок у визначення змісту та інтерпретацію цього поняття. Так, на думку Г. Олпорта, соціальний інтелект – це особливий дар, який забезпечує гармонійність у взаєминах між людьми, результатом чого є соціальне пристосування, а не глибина розуміння (Лунева, 2009).

Потрібно відзначити, що Г. Олпорт був першим, хто звернув особливу увагу на взаємодію з людьми, а виокремлені ним особистісні якості відображають взаємодію певних соціальних здібностей для кращого розуміння іншої людини. Отже, вміння розуміти оточуючих і розуміння самого себе в очах інших людей, і

соціальна перцепція об'єднує поняття «соціальний інтелект», про який писав О. Конт ще у 1910 році в роботі «Дух позитивної філософії» (Аршанская, 2018). На його думку, соціальний інтелект пройде тривалій шлях становлення, автор показав соціальну природу індивідуального інтелекту, його зв'язок з інтелектом соціальним. Г. Айзенк стверджував, що соціальний інтелект – це інтелект індивіда, що формується в ході його соціалізації, під впливом соціокультурних умов (Айзенк, 1995).

Цікавою є концепція соціального інтелекту, розроблена Дж. Гілфордом. Він першим створив тест для вимірювання соціального інтелекту, розглядаючи останній як систему інтелектуальних здібностей, незалежних від чинника загального інтелекту. Отже, найважливішим результатом дослідження цього автора є докази того, що соціальний інтелект – самостійний вид інтелекту (Гілфорд, 1965).

Д. Ушаков, реалізуючи когнітивний підхід в межах авторської структурно-динамічної концепції інтелекту, розглядає соціальний інтелект як здатність розуміти людей і соціальні ситуації. Але цілісна концепція соціального інтелекту в межах цього підходу ще не представлена (Ушаков, 2000).

Р. Стернбергом було розроблено трьохкомпонентну концепцію інтелекту, яка включає в себе такі компоненти – аналітичний, креативний і практичний. На його думку, соціальний інтелект входить в практичний компонент, що включає в себе соціокультурний і професійний контексти та передбачає «неявні знання». Основна критика цієї концепції вченими спрямована на її неконкретність, відділення контекстних фактів від здібностей, а також не розкриття типу взаємин індивіда та середовища (Sternberg, 1967).

Важливим етапом у вивченні соціального інтелекту є модель множинності, опублікована у 1983 році Х. Гарднером. Ця розробка набула широкої популярності в середовищі педагогів – дослідників і практиків освіти. Автором запропонована теоретична конструкція, що складається з відносно незалежних один від одного видів інтелекту, які відповідають за високі досягнення особистості в окремих галузях. У зв'язку з цим Х. Гарднер пропонує виокремити сім видів інтелекту:

- лінгвістичний інтелект – здатність використо-

вувати мову для того, щоб стимулювати або передавати інформацію (поет, письменник, редактор, журналіст);

- музичний інтелект – здатність виконувати, створювати або отримувати задоволення від музики (виконавець, композитор, музичний критик).

- логіко-математичний інтелект – здатність досліджувати категорії, відносин і структури шляхом маніпулювання об'єктами, символами, поняттями та експериментувати упорядкованим образом (математик, учений).

- просторовий інтелект – здатність бачити, сприймати та маніпулювати об'єктами в розумі; сприймати та створювати зорово-просторові композиції (архітектор, інженер, хірург).

- тілесно-кінестетичний інтелект – здатність використовувати рухові навички в спорті, виконавчому мистецтві, в ручній праці (танцюрист, спортсмен, механік).

- міжособистісний інтелект – здатність розуміти інших людей і ладити з ними (учитель, психолог, продавець).

- внутрішньоособистісний інтелект – здатність розуміти себе, свої почуття, прагнення (психіатр, поет).

Ці сім видів інтелекту розглядаються Х. Гарднером як ранні, більш загальні форми здібностей, які значною мірою визначаються генетично. З віком вони нібито фокусуються в більш конкретне заняття (Альбрехт, 2010).

У контексті нашого дослідження особливо цікавими є два останні види інтелекту, в деяких наукових джерелах їх іноді ще називають «внутрішньоособистісним» і «міжособистісним». На думку, Х. Гарднера, всі види інтелекту представлені у кожній людини.

Особливо важливо, що Х. Гарднер підкреслив важливість їх своєрідного поєднання в структурі психіки певної людини. Подібну ідею висловлював Б. Теплов, який писав про якісне поєднання різних здібностей людини в структурі психіки. Це якісне поєднання різних видів інтелекту визначає індивідуальний характер потенціалу особистості та формує індивідуальний стиль взаємодії особистості з соціальним середовищем (Аршанская, 2018).

Дослідники С. Космиський і О. П. Джон були

одними з перших, хто намагався об'єднати «вербальний» і «невербальний» підходи до діагностики та оцінки соціального інтелекту. Розроблена авторами концепція включала сім елементів, об'єднаних у дві великі групи: «когнітивні» та «поведінкові». Отже, С. Космиський і О. П. Джон намагалися актуалізувати ідею про те, що соціальний інтелект представляє єдність «когнітивного» та «афективного» (Лунева, 2009).

У контексті аналізу соціального інтелекту важливе місце посідають теорії атрибуції, які отримали свій розвиток у зарубіжній соціальній психології. Як відзначає Л. Д. Росс, атрибутивні теорії вивчають спроби пересічної людини зрозуміти причини та наслідки подій, свідками яких вони є. Іншими словами, вивчають наївну психологію «людини з вулиці», як вони інтерпретують свою поведінку та поведінку інших (Ross, 1997).

Н. Кентор і Дж. Кільстром, розглядаючи різні складові соціального інтелекту, вважали, що він сприяє кращому розумінню змісту і форми соціального знання, соціальних завдань і цілей, а все це разом веде до вирішення життєвих проблем. З їх точки зору, індивідууми використовують соціальний інтелект для вирішення проблем соціального життя. Пізнання ж ситуацій формує суттєву частину репертуару соціального інтелекту. Вони вважають, що соціальний інтелект містить не лише знання про соціальний світ, про людей, про себе, але й передбачає вміння трансформувати цю інформацію, запускати її в роботу, конструювати події та планувати дії (Савенкова, 2006).

В. Куніцина пропонує таке визначення інтелекту. Інтелект – глобальна здатність, яка виникає на базі комплексу індивідуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що включають рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняттю рішень (Куніцина, 1995).

Результати вивчення соціального інтелекту, виконані в межах авторських концепцій інтелекту, зробили серйозний внесок у наукові уявлення про соціальний інтелект і усвідомлення труднощів, з якими зустрічаються його дослідники. Однак, всім вищенаведеним

авторам, на думку вчених, не вдалося створити валідні та надійні процедури для вимірювання соціального інтелекту. Це стало однією з причин того, що дослідники приходять до розуміння та переживання глухого куту, не знаходячи адекватних інструментів емпіричного виміру соціального інтелекту. Все це дозволяє досягати гармонії із собою, оточуючим середовищем.

Ще однією проблемою в науковому дослідженні соціального інтелекту є обмеженість інструментальних засобів для проведення емпіричних досліджень. Протиріччя, що існує між запитами практики, орієнтованими на отримання результатів виміру соціального інтелекту конкретних людей і бідністю інструментарію, ініціювало формування та поширення ситуації, що склалася. Деякі з них представлені нижче.

Сучасні дослідники активно використовують тест Дж. Гілфорда і М. Саллівана «Діагностика соціального інтелекту» (Михайлова, 2001). За вираженням показників чотирьох субтестів визначається в цілому рівень розвитку соціального інтелекту особистості: низький, середній, високий. Аналіз роботи з використанням цього тесту показав, що автори найчастіше вивчають взаємозв'язок і співвідношення будь-яких характеристик (соціально-демографічних, особистісних та ін.) з рівнем соціального інтелекту особистості. Але при цьому, соціальний інтелект не стає предметом аналізу, а лише фіксується його підсумковий результат. Аналіз змісту тесту та досвід його застосування дозволяють дослідникам засумніватися у можливостях його використання у віковому діапазоні від 9 до 70 років, а також у визнанні його як «культурно - вільного». Крім того дослідники відзначають, що підсумковий показник рівня соціального інтелекту не відображає різноманітності та широкого тлумачення авторами результатів виконання окремих завдань, що входять у цей тест.

Багато дослідників включають у соціальний інтелект різні здібності, компетенції та властивості особистості, які можна вимірити існуючими методиками. Вони вважають, що таким чином вимірюється соціальний інтелект або інші його окремі сторони. Але сукупність цих характеристик практично не отримала теоретичного обґрунтування. Так, С. Грінспен і Дж. Дріскол включили соціальний інтелект у адаптивний порядок концептуальним і практичним видами інтелекту. Авто-

ри виокремили три компоненти соціального інтелекту: соціальну чуттєвість, соціальну проникливість (здатність формулювати моральні судження), соціальну взаємодію (вміння вирішувати проблеми) (Лунева, 2009).

Іншим напрямом у отриманні емпіричного описання соціального інтелекту без теоретичного обґрунтування, але з високою мотивацією вийти за межі психометричного підходу, стало використання в одному дослідженні декількох вимірювальних процедур різного типу: тестів, опитульваників, самооцінок, самозвітів і практичних завдань. Головною претензією критиків до цих робіт була недопустимість одночасного використання принципово різних методів збору емпіричних даних. Неможна не відзначити й те, що дослідження цієї групи показували суперечливі результати. Такі висновки призвели дослідників до постановки проблеми додаткових вимірювань, спрямованих на вивчення реальної поведінки індивіда в різних ситуаціях (Михайлова, 2001).

Деякі дослідники зробили спробу вивчати реальну поведінку людини, однак у інструментально - вимірювальному плані цей намір зіткнувся з багатьма проблемами. Ще М. Салліван, завершуючи роботу в проєкті Дж. Гілфорда, оцінила як безперспективний шлях пошуку способів соціального інтелекту в реальній поведінці. Дослідниками було витрачено не лише багато зусиль, але й кілометри плівки (кіно-, фото-, аудіо-), отримано багато малюнків, але якісних діагностичних інструментів так й не було створено. Отже, проблема дефіциту вимірювальних процедур для оцінки соціального інтелекту є актуальною для всіх періодів його вивчення, в тому числі й сучасного (Guilford, 1967).

Важливою проблемою в дослідженні соціального інтелекту можна вважати складність виокремлення соціального інтелекту як предмету дослідження з повсякденного життя людини.

Дослідники припускають, що одним з обмежень у розвитку наукових уявлень про соціальний інтелект людини є його вивчення поза реальною взаємодією в конкретних соціальних групах. Ця проблема долається дослідниками найчастіше у відповідності з базовою парадигмою.

Так, представники когнітивного напрямку вимі-

рюють соціальні знання, запам'ятання обличч, імен, точність міжособистісного сприйняття, здатність до адекватних суджень про іншу людину і соціальну ситуацію. Поведінкова психологія орієнтована на діагностику соціальних навичок, адаптивних дій, виконання людиною норм і правил соціальної поведінки.

Крім теоретичного обґрунтування, існують проблеми, пов'язані з емпіричними дослідженнями. Наприклад, увагу дослідників привертають інтерактивні форми навчання, соціально-психологічний експеримент, тренінги, які дозволяють моделювати ситуації, наближені до реального життя (У. Мішел, Є. Суботський, О. Чеснокова, О. Савенков та ін.) (Савенкова, 2006).

Сучасні технічні засоби, наприклад (прихована камера та ін.) дозволяють фіксувати поведінку людей у різних життєвих обставинах. Але в цьому випадку виникають етичні та юридичні проблеми, зумовлені необхідністю дотримання прав респондентів, які беруть участь у дослідженні.

Одна з проблем пов'язана з відсутністю в багатьох дослідженнях уточнення того, яка особистість є носієм соціального інтелекту. Оскільки соціальний інтелект, на думку багатьох авторів, пов'язаний з детермінацією та регуляцією поведінки особистості в соціумі, важливою є інформація про те, якими соціально-демографічними та іншими характеристиками володіє досліджуваній, до яких соціальних груп належить, а також у якому середовищі, культурі повсякденного життя розглядається.

Такі дані найбільш повно відображені в публікаціях, присвячених уявленням про соціальний інтелект жителів різних регіонів світу, культур і етносів (Лунева, 2009). У більшості емпіричних досліджень мова йде про соціальний інтелект окремої особистості, школярів і студентів від 14 до 23 років.

Труднощі вивчення соціального інтелекту, відображені у вищенаведених проблемах, спонукають дослідників до пошуку феноменів, близьких до нього за змістом і функціям: соціально-психологічна адаптивність і адаптація, соціальна чуттєвість, соціально-психологічні та комунікативні здібності та ін. Дослідники вважають, що найбільш онтологічно близьким до соціального інтелекту є феномен соціально-

психологічної зрілості (Куниціна, 1995).

Нові підходи до проблеми соціального інтелекту розроблялися В. Куніциною, вона виокремила важливий аспект цього складного явища – комунікативно-особистісний потенціал, який є досить узагальненим і дозволяє наблизитися до розуміння специфічної структури соціального інтелекту, особливостей його функціонування на різних вікових етапах (Аршанская, 2018).

А. Журавльов зробив важливий внесок у визначення соціально-психологічних складових цього феномену, обґрунтовуючи виокремлення «соціально - психологічної зрілості» як відносно самостійного поняття. Автор підкреслює важливість характеристик цього феномену для включення особистості в соціум, у різні види та форми відносин. Крім того, він вважає, що основним вектором прояву соціально-психологічної зрілості є спрямованість особистості на інших людей, або її загальна орієнтація на них. Саме характеристики цієї спрямованості й повинні складати, на думку А. Журавльова, основний спектр досліджування цього феномену (Журавлев, 2007).

Існуючи наукові описання структур соціально-психологічної зрілості та соціального інтелекту свідчать про те, що ці поняття частково перетинаються. Зіставлення їх змісту може бути одним із продуктивних шляхів виокремлення загального та різного, що дозволить більш чітко визначити сутність соціального інтелекту та його місце серед соціально-психологічних понять.

Ще одним конструктивним напрямом вирішення проблем соціального інтелекту може стати аналіз соціально-психологічних методичних прийомів вивчення. Так, проведене дослідниками порівняння визначень і описань соціального інтелекту в наукових публікаціях, дозволило виокремити ключові слова, основними серед яких є: здібність, здатність, взаємодія, поведінка, особистість.

Критерії, методи та методики оцінки соціального інтелекту розробляються сучасними вченими різних країн світу, які представляють різні наукові школи (О. Айгунова, І. Андреева, Р. Барон, С. Белова, І. Ветрова, Х. Вайсбах, У. Дакс, С. Карпова, Д. Карузо, О. Луньова, Д. Люсін, Дж. Майер, О. Орел, Г. Орме, А. Савенков, О. Сергієнко та ін.). Результати цих роз-

робок широко застосовуються в прикладних дослідженнях педагогів і психологів (О. Айгунова, С. Карпова, В. Кривова, Н. Муродходжаєва, Т. Павленко) (Аршанская, 2018).

Висновки. Проведений аналіз теоретичних джерел свідчить про те, що психологічна наука проявляє особливий інтерес до дослідження соціального інтелекту. Дослідження проводяться інтенсивно, при цьому базові поняття: соціальний інтелект (а також емоційний інтелект), соціальна компетентність, якими оперують дослідники, розуміються досить по-різному.

Проблеми дослідження соціального інтелекту особистості відображають передусім труднощі його вивчення. Однак, як виявляється, усвідомлення та аналіз цих труднощів є етапом, на якому відбувається не лише їх систематизація, але й формування мотивації подальшого наукового пошуку.

Наукові праці різних авторів, присвячені уявленням людей про соціальний інтелект, а також результати емпіричних досліджень показали, що в буденній свідомості не лише відображаються загальні характеристики взаємодії людини з іншими людьми, але й формуються оцінки успішності цього процесу, тому розуміння соціального інтелекту особистості як її здатність ладити з людьми, а також можливість його виміру можуть стати ключем до пошуку нових варіантів вирішення виокремлених тут проблем дослідження соціального інтелекту. Крім того, реалізація цього підходу дозволяє конкретизувати рівень і простір дослідження соціального інтелекту особистості, розглядати його, в першу чергу, як чинник взаємодії в малій групі.

Соціальний інтелект – це глобальна здатність, яка виникає на базі комплексу індивідуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, що включають рівень енергетичної забезпеченості процесів саморегуляції; ці риси обумовлюють прогнозування розвитку міжособистісних ситуацій, інтерпретацію інформації та поведінки, готовність до соціальної взаємодії та прийняттю рішень.

Отже, розвинутий соціальний інтелект дозволяє спілкуванню з іншими людьми, дає змогу вирішувати завдання, де умовою досягнення потрібного результату є врахування людського чинника. Більш того, він дозволяє людині оцінювати власні переваги та недолі-

ки, співвідносити свої вчинки з вимогами моральних і професійних норм, які в неї сформувалися. А також є необхідною умовою ефективної міжособистісної взаємодії та успішної соціальної адаптації особистості.

Перспективою подальшого дослідження є емпіричне дослідження компонентів соціального інтелекту підлітків.

References:

- Arshanskaya, A. V. (2018). *Psikhologicheskie usloviya stanovleniya social'nogo intellekta: istoriya i sovremennost'* [Psychological conditions for the formation of social intelligence: history and modernity]. *Monografiya. M-vo obrazovaniya i nauki RF, SakhGU. Tambov: Konsaltingovaya kompaniya Yukom*, 85 s. [in Russian]
- Ayzenk, G. Yu. (1995). *Intellekt: Noviy vzglyad* [Intelligence. A new look]. *Voprosy psikhologii*. №1. S. 111-131. [in Russian]
- Ajbrekt K. (2010). *Social'nyy intellekt. Nauka o navikhkakh uspešnogo vzaimodeystviya s okruzhayushimi* [Social intelligence. The science of successful interaction skills]. M.: Akademiya. 302 s. [in Russian]
- Gilford, Dzh. (1965). *Strukturnaya model' intellekta* [Structural model of intelligence]. M.: Nauka. 456 s. [in Russian]
- Zhuravlev, A. L. (2007). «Social'no-psikhologicheskaya zrelost'»: obosnovanie ponyatiya ["Socio-psychological maturity": substantiation of the concept]. *Psikhologicheskyy zhurnal*. T. 28. № 2. S. 44 -54. [in Russian]
- Kunicihna, V. N. (1995). *Social'naya kompetentnost' i social'nyy intellekt: struktura, funktsii, vzaimootnosheniye* [Social competence and social intelligence: structure, function, relationship]. *Teoreticheskie i prikladnye voprosy psikhologii*. Vihp. 1.4.1. S.- Pb. S. 48-61. [in Russian]
- Luneva, O. V. (2009). *Social'nyy intellekt: istoriya izucheniya i osnovniye modeli* [Social Intelligence: History of Research and Basic Models]. M.: Izd-vo Mosk. gumanit. un-ta. 234s. [in Russian]
- Mikhaylova, E. S. (2001). *Test Dzh. Gilforda i M. Sallivena. Diagnostika social'nogo intellekta* [Test by J. Guilford and M. Sullivan. Diagnostics of social intelligence]. SPb.: IMATON. 56s. [in Russian]
- Savenkov, A. I. (2006). *Koncepciya social'nogo intellekta* [Social intelligence concept]. *Odarennyy rebenok*. № 1. S. 6-18. [in Russian]
- Ushakov, D. V. (2000). *Social'nyy intellekt kak vid intellekta* [Social intelligence as a kind of intelligence]. M.: Izd-vo In-ta psikhologii RAN. S. 11-28. [in Russian]
- Ross, L. D. (1997). *The Intuitive Psychologist and his Shortcomings:*

Distortion in the Attribution Process . Advances in Experimental Social Psychology. N.Y.,V. 10.P. 171-220.

Sternberg, R. J. (1997). Successful intelligence. New York: Plume, 345p.

Guilford, J. P. (1967). The nature of human intelligence. New York : McGraw-Hill. 456p.

Natalia Slobodyanik

PhD (Candidate of Psychological Sciences), Senior Researcher, G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kiev (Ukraine)

PROBLEMS OF RESEARCH OF SOCIAL INTELLIGENCE AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON

ABSTRACT

The article analyzes the features of the study of social intelligence as a phenomenon of psychological science. It is noted that researchers are increasingly interested in the constructs that regulate personality behavior in society; analysis of real human life in specific socio-economic and historical conditions, including the social intelligence of the individual. The interrelation of the problems characterizing modern researches of social intelligence is opened; The main problems of its study are highlighted and analyzed, including insufficient development of existing scientific approaches to the study of social intelligence, difficulties in creating tools for measuring social intelligence, the difficulty of extracting social intelligence from the context of everyday life, the need to consider belonging to specific social groups. . And also in the article the most substantiated concepts of social intelligence are considered, their advantages, disadvantages are shown, the reasons of occurrence at researchers of social intelligence of feeling of a deadlock are analyzed. Particular attention is paid to the limited nature of basic information about social intelligence in the study of school-children and students. It is noted that since the social intelligence of the individual develops in the process of socialization, it is qualitatively different at different stages of ontogenesis.

Some perspective directions of research of social intelligence of the person are offered and proved. Social intelligence is defined as a global ability arising from a set

of individual, personal, communicative and behavioral traits, including the level of energy security of self-regulation processes: these traits determine the prediction of interpersonal situations, interpretation of information and behavior, readiness for social interaction and decision making.

It is noted that another problem in the scientific study of social intelligence is the limited tools for empirical research. One of the directions in obtaining an empirical description of social intelligence without theoretical justification, but with high motivation to go beyond the psychometric method, was the use in one study of several measurement procedures of different types: tests, questionnaires, self-assessments, self-reports and practical tasks. The main claim of the critics before this toolkit was the inadmissibility of the simultaneous use of fundamentally different methods of collecting empirical data. It should be noted that the studies of this group showed contradictory results. Such findings have led researchers to pose the problem of additional measurements aimed at studying the actual behavior of the individual in different situations. It is emphasized that modern researchers are actively using the test of J. Guilford and M. Sullivan "Diagnosis of social intelligence." The severity of the indicators of the four subtests determines the overall level of development of social intelligence of the individual: low, medium, high. Developed social intelligence allows you to communicate with other people, gives the opportunity to solve problems, where the condition for achieving the desired result is to take into account the human factor. Moreover, it allows a person to assess their own strengths and weaknesses, to correlate their actions with the requirements of moral and professional norms that have formed. And it is also a necessary condition for effective interpersonal interaction and successful social adaptation of the individual.

Keywords: social intelligence, theoretical approach, psychological diagnostics, empirical research, interaction, personality, behavior, diagnostic tools.

Слободяник Наталия Владимировна

Кандидат психологических наук, старший научный сотрудник лаборатории обучения им. И. О. Синицы Института психологии имени Г.С.Костюка Национальной академии педагогических наук Украины, г. Киев (Украина)

ПРОБЛЕМЫ ИССЛЕДОВАНИЯ СОЦИАЛЬНОГО ИНТЕЛЛЕКТА КАК ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ФЕНОМЕНА

АННОТАЦИЯ

В статье анализируются особенности исследования социального интеллекта как феномена психологической науки. Отмечается, что исследователи все больше проявляют интерес к конструктам, которые регулируют поведение личности в социуме; анализу реальной жизни человека в конкретных социально-экономических и исторических условиях, в том числе социального интеллекта личности. Раскрывается взаимосвязь проблем, характеризующих современные исследования социального интеллекта; выделяются и анализируются основные проблемы его изучения, среди которых – недостаточная разработанность существующих научных подходов к исследованию социального интеллекта, трудности создания инструментария для измерения социального интеллекта, сложность вытязу социального интеллекта из контекста повседневной жизни человека, необходимость учета принадлежности изучаемой личности к конкретным социальным группам и культурам. А также в статье рассматриваются наиболее обоснованные концепции социального интеллекта, показаны их преимущества недостатки, проанализированы причины возникновения у исследователей социального интеллекта ощущения тупика.

Особенное внимание уделяется вопросам ограниченности основной информации о социальном интеллекте при изучении школьников и студентов. Отмечается, что поскольку социальный интеллект личности развивается в процессе социализации, он качественно отличается на разных этапах онтогенеза.

Предлагаются и обосновываются некоторые перспективные направления исследования социального интеллекта личности. Социальный интеллект определяется как глобальная способность, возникающая на базе комплекса индивидуальных, личностных, коммуникативных и поведенческих черт, включающих уровень

энергетической обеспеченности процессов саморегуляции : эти черты обуславливают прогнозирование развития межличностной ситуации, интерпретацию информации и поведения, готовность к социальному взаимодействию и принятию решений.

Отмечается, что еще одной из проблем в научном исследовании социального интеллекта является ограниченность инструментальных средств для проведения эмпирических исследований. Одним из направлений в получении эмпирического описания социального интеллекта без теоретического обоснования, но с высокой мотивацией выйти за рамки психометрического метода, стало использование в одном исследовании нескольких измерительных процедур разного типа : тестов, опросников, самооценок, самоотчетов и практических задач. Главной претензией критики до этого инструментария была недопустимость одновременного использования принципиально разных методов сбора эмпирических данных. Нельзя не отметить и то, что исследования этой группы показывали противоречивые результаты. Такие выводы привели исследователей к постановке проблемы дополнительных измерений, направленных на изучение реального поведения индивида в разных ситуациях.

Подчеркивается, что современные исследователи активно используют тест Дж. Гилфорда и М. Салливан «Диагностика социального интеллекта». За выраженностью показателей четырех субтестов определяется в целом уровень развития социального интеллекта личности : низкий, средний, высокий.

Развитый социальный интеллект позволяет общаться с другими людьми, дает возможность решать задачи, где условием достижений нужного результата является учет человеческого фактора. Более того, он позволяет человеку оценивать собственные преимущества и недостатки, соотносить свои поступки с требованиями моральных и профессиональных норм, которые у него сформировались. А также является необходимым условием эффективного межличностного взаимодействия и успешной социальной адаптации личности.

Ключевые слова : социальный интеллект, теоретический подход, психологическая диагностика, эм-

психические исследования, взаимодействие, личность,
поведение, диагностические средства.

How to cite (як цитувати):

Slobodyanik, N. (2021). PROBLEMS OF RESEARCH OF SOCIAL INTELLIGENCE AS A PSYCHOLOGICAL PHENOMENON. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 7 (9), 108 -117. <https://doi.org/10.31108/1.2021.7.9.9> [in Ukrainian]

Дата отримання статті: 21.06.2021

Дата рекомендації до друку: 20.08.2021

Дата оприлюднення: 30.09.2021